

УДК 336

Хопчан В. М.,*кандидат економічних наук, доцент кафедри економічної теорії, ТНЕУ***Хопчан М. І.,***кандидат економічних наук, доцент кафедри економіки підприємств і корпорацій, ТНЕУ, м. Тернопіль*

ХАРАКТЕРИСТИКА ФІНАНСОВО-ЕКОНОМІЧНИХ ВІДНОСИН УЧАСНИКІВ ІНВЕСТИЦІЙНОГО ПРОЦЕСУ В СФЕРІ ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ

У статті розкрито теоретичні моменти, що стосуються проблеми узгодженості інтересів різних учасників інвестиційного процесу. Ця характеристика фінансово-економічних відносин при залученні інвестицій у природоохоронні заходи таких учасників інвестиційного процесу, як держава, підприємств, громадськості, спеціалізованих фінансових посередників.

Ключові слова: *інвестиції, інвестиційний процес, природокористування, суб'єкти, фінансові посередники, громадськість, держава, підприємства, інтереси.*

В статье рассмотрены теоретические моменты, которые касаются проблем согласованности интересов различных участников инвестиционного процесса. Дана характеристика финансово-экономических отношений в процессе привлечения инвестиций в природоохранные мероприятия таких участников инвестиционного процесса как: государства, предприятия, общественность, специализированных финансовых посредников.

Ключевые слова: *инвестиции, инвестиционный процесс, природопользование, субъекты, финансовые посредники, общественность, государство, предприятия, интересы.*

V article the theoretical points concerning the problem of the coordination of interests of different participants in the investment process. Characteristics of financial-economic relations in attracting investments in conservation measures of the investment process such as a state enterprise, public, specialized financial intermediaries.

Key words: *investments, investment process, Nature, subyekty, financial intermediaries, the public, the state, enterprises and interests.*

Постановка проблеми. Під інвестиціями природоохоронного призначення розуміємо сукупність матеріальних і нематеріальних цінностей, що вкладаються економічними суб'єктами в об'єкти підприємницької діяльності, результатом чого є запобігання, обмеження або усунення негативного впливу на об'єкти навколишнього природного середовища, що

супроводжується одержанням корисного ефекту. При цьому під корисним ефектом інвестування вважається сукупність позитивних соціальних і економічних ефектів, що виникають.

Для визначення сукупного корисного ефекту здійснення інвестицій природоохоронного призначення необхідні відповідні методичні підходи.

Класична схема інвестиційного процесу передбачає взаємодію його суб'єктів. Конкретні дії учасників інвестиційного процесу визначаються при цьому їхніми інтересами. Розкид інтересів потенційних учасників інвестиційного процесу досить широкий: від чисто утилітарної потреби інвесторів одержувати максимальний дохід від вкладених коштів до завдання підвищення ефективності функціонування економіки.

В ході економічної діяльності інтереси, що виникають, можуть бути поділені на поточні та перспективні. При цьому поточні інтереси більшою мірою властиві окремим економічним суб'єктам, а перспективні – суспільству в цілому.

Тільки високий рівень суспільної свідомості або надзвичайні обставини здатні висунути на перший план перспективні суспільні інтереси. При відсутності зазначених умов перспективні інтереси, а екологічні інтереси належать саме до цієї групи, недооцінюються суспільством, що негативно позначається на обсягах витрачених на їхню реалізацію матеріальних ресурсів.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Узгодження поточних інтересів учасників інвестиційного процесу і перспективних суспільних інтересів може бути забезпечене державою. Проблема участі держави в регулюванні економічних, у тому числі інвестиційних, процесів за допомогою узгодження інтересів їхніх учасників є дискусійною.

Деякі дослідники, зокрема А. Музиченко [3, с. 294-296], висловлюють погляд, відповідно до якого ця проблема є, по суті, ринковою і повинна вирішуватися самими учасниками. Однак більшість дослідників виступає за розширення функцій держави у сфері регулювання економіки в цілому й інвестиційній сфері зокрема.

Держава, захищаючи екологічні інтереси суспільства, вступає в економічні відносини з іншими суб'єктами за такими напрямками:

- з приводу реалізації прав власності на об'єкти навколишнього природного середовища;
- з приводу надання суспільних благ.

Теза про необхідність участі держави в сфері реалізації прав власності на природні об'єкти була вперше чітко сформульована А. Козаченком [2, с. 49-53] у межах теорії зовнішніх ефектів і до сьогодні широко обговорюється.

На думку М. Недашківського, проблема може бути вирішена за допомогою багатосуб'єктності власності на природні об'єкти, яка повинна спиратися на три основні функції власності: "1) визначає і фіксує виняткову приналежність багатств; 2) є джерелом постійного інтересу до використання власних засобів виробництва; 3) породжує відповідальність за

їхнє ефективне функціонування" [4, с. 25-26]. Спільна реалізація функцій дозволить забезпечити раціональне використання елементів природного середовища індивідуальними користувачами при закріпленні права власності на середовище як цілісну систему за суспільством у цілому.

Мета і завдання дослідження. Метою та завданням є дослідження інвестиційного процесу у сфері природокористування з позицій визначення позитивних та негативних аспектів, що характеризують фінансово-економічні відносини його учасників.

Виклад основного матеріалу. Розглядаючи правовий аспект проблеми варто відзначити, що дії підприємницької діяльності обмежуються закріпленням також на конституційному рівні правом кожного на сприятливе середовище й обов'язком зберігати природу та дбайливо ставитися до природного багатства. На нашу думку, вирішення проблеми негативних зовнішніх ефектів повинно ґрунтуватися на понятті основних екологічних прав суспільства, закріплених законодавчо у формі екологічної конституції.

З цього погляду, діяльність держави, спрямованої на захист навколишнього природного середовища, що здійснюється у тому числі за допомогою проведення заходів щодо активізації інвестиційних процесів у цій сфері, можна характеризувати як діяльність із створення суспільного блага. Відповідно до основних положень теорії державного сектору суспільне благо характеризує собою товар або послугу, при наданні яких одному індивідуі вони стають доступними й іншим без додаткових витрат. Це відрізняє його від приватного блага, для якого споживання одним індивідом виключає споживання тієї ж одиниці блага іншими. У такий спосіб можна сказати, що для суспільних благ характерно неконкурентне споживання, тобто споживання блага одним індивідом не знижує його доступності для інших. Суспільне благо повинно бути: 1) неконкурентним у споживанні; 2) мати властивість невинятковості, відповідно до якого виробник блага не може перешкоджати споживанню його ким-небудь іншим. Блага, що не відповідають зазначеним критеріям, є приватними.

До категорії змішаних суспільних благ належить середовище існування: по-перше, держава примусовими заходами може обмежувати обсяги деяких ресурсів навколишнього середовища, що споживаються економічними суб'єктами в ході їхньої діяльності, якщо ця діяльність істотно знижує цінність ресурсів для використання їх іншими суб'єктами; по-друге, заходи щодо охорони навколишнього природного середовища можуть здійснюватися як прямо державою, так і через систему приватних ринків. Однак оскільки охорона природного середовища є діяльністю з надання суспільного блага, приватні ринки можуть забезпечити це надання в повному обсязі, що, з погляду прихильників теорії державного сектору, служить основним мотивом для здійснення державних заходів у цій сфері.

При визначенні масштабів такої участі необхідно виходити з існування специфічних інтересів суспільства в збереженні і відтворенні навко-

лишнього природного середовища, що не зводяться до інтересів окремих індивідуумів, тобто функціонально від них не залежать. Це не поєднання інтересів фіксує наступний постулат економічної соціодинаміки: будь-яке благо може задовольнити потреби якісно різних учасників ринкових відносин, в тому числі і не поєднані потреби суспільства; здатність блага задовольнити не поєднані потреби визначає його суспільну корисність. Власне, саме незалежність суспільної корисності перетворює державу в рівноправного суб'єкта ринку. Іншими словами, постулат суспільної корисності встановлює: по-перше, наявність непоєднаних потреб суспільства і здатність благ, які виступають як суспільні, задовольняти ці потреби; по-друге, присутність на ринку носія цих потреб. Як такий і виступає держава. Пріоритет суспільних інтересів над індивідуальними визначає чільну роль держави в сферах економічних відносин, прямо пов'язаних з виробництвом суспільних благ. Отже, мова йде про такий сектор економіки, де суспільна корисність різних благ перевищує індивідуальну. До нього, крім природоохоронної діяльності, належить культура, освіта, охорона здоров'я і соціальне забезпечення. У цьому зв'язку поділяємо погляд З. Боді [1, с. 47-48], відповідно до якої весь цей сектор страждає відомою "хворобою Боумоля", тобто характеризується ситуацією, при якій ціни на чинники виробництва ростуть швидше, ніж ціни на його кінцевий продукт. Визнання цієї недуги визначає об'єктивну необхідність суспільної підтримки виробництва і споживання товарів і послуг, які володіють домінуючою корисністю. Інакше кажучи, якщо кожен окремих споживач оплачує індивідуальну корисність цих товарів і послуг, то їх суспільна корисність обмінюється на ринку за відповідні державні кошти.

Наслідком зазначеного є визнання об'єктивної необхідності державного інтервенціонізму. Мова йде про те, що державний інтервенціонізм не є якимсь зовнішнім втручанням у ринкове середовище, а характеризує собою діяльність одного з повноправних учасників ринкових відносин, спрямовану на реалізацію властивих йому інтересів. У сучасній економіці держава, безумовно, повинна стати рівноправним суб'єктом ринку, а не займатися періодичним виправленням його "помилки". Приймаючи до уваги цю органічну влаштованість державного втручання в механізм ринкового регулювання, необхідно розглядати сучасну економіку як сукупність учасників ринкових відносин, що поєднані прагненням організувати спільне виробництво і забезпечити споживання, спрямовані на максимізацію задоволення різних потреб кожного з індивідуальних суб'єктів ринку, їх груп і суспільства в цілому.

Таким чином, держава є повноправним суб'єктом у сфері надання суспільних благ у цілому й охорони навколишнього природного середовища як складової такої діяльності. Оскільки інвестиції природоохоронного призначення є частиною сукупності природоохоронних заходів, логічно припустити, що держава є і повноправним суб'єктом відносин, що виникають із приводу цього виду інвестиційних вкладень. При цьому держава,

вважаємо, виконує дві основні функції: по-перше, управлінську функцію; по-друге, безпосередньо бере участь у процесі інвестування.

Управлінська функція держави визначається, по-перше, сукупністю нормативних актів, покликаних забезпечити нормальне функціонування інвестиційної сфери, повноправним учасником якої вона є відповідно до завдань державної екологічної політики; по-друге, системою пріоритетів у сфері реалізації інвестицій природоохоронного призначення, що регулярно корегуються відповідними аналітичними службами. Виходячи з положення ринкової теорії, додамо, що система державних пріоритетів і відповідних пільг для позабюджетних інвестицій повинна поступово замінити державне фінансування там, де потенційно можлива зацікавленість економічних суб'єктів у здійсненні інвестицій природоохоронного призначення.

До числа видів діяльності, які припускають можливість збільшення обсягів інвестиційних вкладень підприємств-забрудновачів, варто віднести ті, які пов'язані зі скороченням споживання ресурсів і викидів виробництва за рахунок використання різних елементів механізму мотивації підприємств.

Необхідність подібного фінансування визначає функцію держави як інвестора, оскільки централізовані державні вкладення природоохоронного призначення, що спрямовуються на відтворення елементів навколишнього природного середовища і підтримку їхнього якісного стану, очевидно, мають інвестиційний характер. У цьому випадку держава здійснює відповідні капіталовкладення з метою збереження і приросту біомаси. Зазначений продукт є інвестиційним товаром, оскільки призначений для обміну і може бути використаний у виробничих чи рекреаційних цілях. Ефект може формуватися за рахунок доходів від користування цими природними ресурсами в зазначених цілях і надходити безпосередньо державі (наприклад, плата відвідувачів заповідників і використання її в рекреаційних цілях, а також впровадження єдиного екологічного податку). Ефект на рівні політичних інститутів держави може бути обґрунтований і з позицій теорії суспільного вибору. На думку її прихильників, потрібно виходити з того, що політики й адміністратори приймають рішення, керуючись тими ж мотивами, що й економічні суб'єкти, а саме задоволенням власних інтересів. Іншими словами, якщо підприємства повинні розглядатись як такі, що прагнуть до максимального прибутку, то політики – як такі, що прагнуть до максимуму голосів, а державна влада – як така, що прагне до максимального збільшення свого впливу. Збільшення вкладень держави на зазначені вище заходи з позиції цієї теорії буде сприяти досягненню зазначених цілей, тому що активна екологічна політика завжди позитивно сприймається суспільством, і складе суть корисного ефекту з позицій органів державного управління.

Крім держави, повноправним суб'єктом фінансово-економічних відносин, що виникають з приводу інвестицій природоохоронного призначення, є групи населення, діяльність яких спрямована на захист екологічних інтересів суспільства. Вважаємо, що їх сукупність можна характеризувати

терміном “громадськість”.

Останнім часом цей термін широко використовується під час обговорення проблем, що виникають у сфері охорони природи і раціонального природокористування. Вважаємо, що під громадськістю при вирішенні проблем оцінки впливу господарської діяльності на навколишнє природне середовище варто розуміти не тільки екологічні громадські організації, але і профспілки, наукові та науково-технічні спілки, об'єднання товаровиробників, споживачів, підприємницькі структури й інші об'єднання людей як за професійними і особистими інтересами, так і за місцем проживання й іншими ознаками. Підкреслимо, що ріст впливу громадськості на прийняття рішень у природоохоронній сфері відмічають і багато дослідників.

Функцією громадськості як суб'єкта відносин, що виникають з приводу інвестицій природоохоронного призначення, є контроль за діяльністю підприємств, що безпосередньо взаємодіють із природою у процесі виробництва, а також держава, що регулює параметри цієї взаємодії і контролює стан навколишнього природного середовища.

Зумовлена різними причинами недостатня ефективність механізму державного управління може заважати повноцінній реалізації його функцій у природоохоронній сфері. До числа таких причин можна віднести корумпованість державних чиновників, бюрократизм, лобювання інтересів підприємств, зацікавлених у мінімізації природоохоронних витрат. У цих умовах участь громадськості в прийнятті рішень дозволяє коригувати діяльність державних органів влади і сприяє підвищенню ефективності державної екологічної політики.

Громадськість може впливати і на діяльність підприємств, здійснюючи незалежний моніторинг проведеної ними природоохоронної політики. Конкретним інструментом, що дозволяє на практиці реалізувати функцію контролю, є законодавчо закріплені в багатьох країнах права громадських організацій на проведення незалежної екологічної експертизи інвестиційних проектів.

На відміну від держави та громадськості, підприємства, що діють у сфері реалізації інвестицій природоохоронного призначення, при прийнятті рішень виходять з міркувань максимізації сукупного корисного ефекту, зумовленого системою цілей їхнього функціонування. Економічні інтереси підприємств полягають у мінімізації витрат на виробництво, у тому числі за рахунок зниження природоохоронних витрат. Однак під впливом держави і громадськості вони також вступають у відносини з приводу інвестицій природоохоронного призначення.

На практиці це означає виникнення самостійного сектору ринку інвестиційних товарів, який характеризує собою процес обміну об'єктів інвестиційних вкладень з метою одержання доходу або благ у майбутньому. Інвестиційні товари природоохоронного призначення можуть існувати в

різних формах: у матеріально-речовинній формі; у натуральній і грошовій формі; тільки в грошовій формі. Інвестування через визначений період часу повинно принести суб'єктові, який здійснює вкладення, дохід або інший корисний ефект. Одержання доходу можливо, наприклад, у випадку впровадження технологій подвійного призначення – маловідходних і безвідходних, які поряд з екологічним, що має пріоритетне значення для соціуму в цілому, забезпечують і економічний ефект у вигляді одержання доходу, опосередкованого скороченням ресурсів, підвищенням продуктивності устаткування, якості продукції, що випускається. Функція підприємств у сфері реалізації інвестицій природоохоронного призначення полягає в інвестуванні наявних у їхньому розпорядженні ресурсів у створення екологічно чистих виробництв, що забезпечують задоволення сукупності економічних і екологічних потреб суспільства.

Нарешті, ще одну групу суб'єктів, зайнятих у сфері реалізації інвестицій природоохоронного призначення, утворюють спеціалізовані фінансові посередники. До числа таких, на нашу думку, потрібно віднести екологічні банки й інші фінансово-кредитні інститути, що беруть участь у реалізації інвестиційних програм природоохоронного призначення, інвестиційні компанії, уповноважені суб'єктами господарювання або державою на здійснення переговорів або виконання дій, пов'язаних з розробкою і реалізацією інвестиційних проектів. Функція посередників полягає у мінімізації трансакційних витрат функціонування інвестиційної сфери. У цьому випадку під такими варто розуміти витрати, пов'язані з координацією і взаємодією суб'єктів під час реалізації інвестиційного проекту, спрямованого на оздоровлення навколишнього природного середовища. Своєю чергою, мінімізація трансакційних витрат дозволяє підвищити ефективність відносин між державою, громадськістю і підприємцями і тим самим сприяє гармонізації їхніх інтересів.

Висновки. Таким чином, раціональна організація економічних відносин, які виникають з приводу інвестицій природоохоронного призначення, що дозволяє враховувати інтереси всіх учасників, є необхідною умовою їхнього ефективного використання.

Література:

1. Боди З. Принципы инвестиций / З. Боди, А. Кейн, Маркус Алан Дж. 4-е изд. – М.: Вильямс, 2002. – 984 с.
2. Козаченко А. В. Инвестиционная поддержка инновационной стратегии крупных производственно-финансовых систем // Бизнес-информ. – 1998. – № 12. – С. 49-53.
3. Музиченко А. С. Державне регулювання інвестиційної діяльності. – К.: Наука, 2001. – 345 с.
4. Недашківський М. М. Регіональні фактори реалізації інвестиційного процесу в Україні. – Ірпінь: УФЕІ, 2005.